

BIRTE ANDERSEN: Adelig opfostring. Adelsbørns opdragelse i Danmark 1536–1660. Institut for dansk Skolehistorie. G. E. C. Gad, 1971. 167 s. Ill. 34,50 kr.

Formålet med denne undersøgelse er iflg. forfatteren at vise, hvorledes danske adelsbørn blev opdraget og undervist i perioden 1536–1660, og i betragtning af adelens dominerende stilling i samfundet i dette »adelsvældens tidsrum« er det ikke uden interesse at få dette emne belyst, især da det er meget lidt behandlet; den eneste samlede fremstilling er S. M. Gjellerups afhandling, der tryktes i Hist. Tidsskr. (4 r. IV) for næsten 100 år siden. Gjellerup hentede sine oplysninger fra ligprædikernes personalia. Birte Andersen har ligeledes benyttet ligprædikernes og har gennemgået ca. 350, men også andet kildemateriale er der øst af som selvbiografiske optegnelser (11), rejsedagbøger og samtidiges udtalelser. De forholdsvis få kilder, der giver mere detaljerede oplysninger om visse adelsbørns opdragelse og undervisning, stammer for størstedelen fra tiåret 1650–1660, og af dem er der grund til at fremhæve »Bibliotheca Rothkirchiana Eqvestris«, skrevet 1650 af Wenzel Rothkirchs huslærer Basilius Chemnitz. Håndskriftet, der nu findes i Skoklostersamlingen i Rigsarkivet i Stockholm, giver et godt og konkret eksempel på indholdet af både adelspigens og adelsdrengens undervisning. Chemnitz gør omhyggelig rede for sit undervisningssystem og oplyser os om, hvilke bøger der er anvendt ved undervisningen.

Forfatterens materiale omfatter 640 adelsbørn, 260 piger og 380 drenge; af drengene er ca. 210 født før 1600 og ca. 170 efter 1600. Forfatteren gør opmærksom på, at højadelens børn er fyldigere repræsenteret end lavadelens, og vor viden om undervisningen af lavadelens børn er ikke særlig stor. Forfatteren fremhæver, at der i det 16. årh.s 1. halvdel undertiden forekommer adelsmænd, der ikke kunne skrive, og at dette hørte til sjældenhederne blandt adelsmænd, der var født ml. 1596 og 1660: i det anvendte materiale er der kun fundet to adelsdrenge, der ikke kunne læse og skrive, men det har nok været mere almindeligt blandt lavadelens børn. Om Mogens Rosenkrantz til Tange hedder det: »kunne han hverken læse eller skrive«, og da Melchior Hvas til Fodslette på Langeland i 1601 skulle underskrive et skøde, måtte hans hustru Abel Akeleye gøre det for ham, »efterdi jeg kan ikke selver skrive«. Manglende færdighed i at læse og skrive hindrede ikke Niels Jakobsen Mylting til Pæregård i at blive landsdommer på Langeland. På denne ø og på Fyn var der i det 16. årh. mange lavadelsslægter, og en vrimmel af små adelsgårde ejedes af slægter som Mylting, Hvitax, Hvas, Pors, Brun, Svale, Straale, Nordby, Kruckov, Hundermark og Brok af Barløsegård. Medlemmerne af disse slægter gik helt og fuldt op i driften af deres gårde, og deres interesser strakte sig ikke ud over sognegrænsen; flere af dem har nok haft svært ved at mestre læsningens og skrivningens svære kunst, men meget herom ved vi ikke, for, som forfatteren fremhæver, manglen på disse færdigheder er formentlig blevet forbigået i tavshed.

I sin afhandling søgte Gjellerup at påvise, at det var alm., at adelens børn opdroges borte fra hjemmet og oftest hos bedsteforældrene; på grundlag af det gennemgåede materiale kan Birte Andersen fastslå, at denne opfattelse er rigtig, dog med den modification, at det ikke så meget var bedsteforældrene som slætninge af samme generation som forældrene denne opgave blev betroet til, og med rette fremhæver forfatteren, at disse opdragelsestraditioner har medvirket til at skabe større slægtssammenhold. Foruden hos slætninge og andre stands-

fæller (Holger Rosenkrantz, Birgitte Gjøe) blev adelsbørn opdraget og undervist i klostrene, men for drengenes vedkommende ophørte dette meget snart efter 1536, mens det fortsattes for pigernes vedkommende. Således var klosteret i Preetz gennem hele det 16. årh. en betydelig opdragelsesanstalt for de holstenske adelsdøtre, men også en fynsk adelsdame som Anna Rønnov blev opdraget i Preetz.

Som følge af humanismens fremtrængen afløstes efter reformationen fromhed og ridderlige færdigheder af lærd dannelse. I modsætning til den tidligere opfattelse påviser forfatteren, at et stort antal adelige drenge har nydt undervisningen i katedral- og latinskolerne; af de 380 drenge, der indgår i undersøgelsen, har de 98 gået i disse skoler, men det er betegnende, at 80 af de 98 gik i katedral-skolerne; adelsdrengenes undervisning i disse skoler var dog hyppigere i det 16. årh. end i det 17., hvad formentlig har noget at gøre med oprettelsen af Sorø skole (1586) og Sorø Akademi (1623). I Sorø skole skulle efter fundatsen optages 30 adelige og 30 ikke-adelige drenge, men på Sorø Akademi kun adelige, først fra 1638 fik borgerlige mulighed for at blive optaget. Mackeprang mener, at Sorø skole frekventeredes af lavadelens drenge, medens det overvejende var højadelens drenge, der kom på Sorø Akademi. Fundatsen for Sorø Akademi bestemte, at for fremtiden skulle de adelsbørn, »som ere udi skolen for adskillige aarsagers skyld herefter udi deres institution, spisning, sovekammer og anden omgængelse være adskilte fra andre børn, som ikke ere af adel«. Forfatteren gør opmærksom på, at herved kom Sorø skole til at bestå af en adelig del og en borgerlig del. Dette er vigtigt, da det har medvirket til at uddybe kløften mellem adelen og den øvrige befolkning, ligesom Akademiet kan have bidraget til at uddybe skellet mellem højadel og lavadel.

Adelsdrenge opdragelse skiftede karakter i perioden 1536–1660. De adelsdrenge, der var født før 1560, fik en ridderlig uddannelse, og forfatteren mener, at kun få drenge født efter 1600 fulgte den gamle ridderlige adelsopdragelse, de fik en boglig uddannelse, »gudsfrygt og rytteri« var ikke længere tilstrækkeligt for den, der ville træde i statens tjeneste. Dette er vel rigtigt for højadelens drenge, og dog er der undtagelser selv i det 17. årh. (Anders Bille til Damsbo), men gælder det også for lavadelens sønner? Mange synes stadig at have foretrukket en militær uddannelse, ikke så få søofficerer på Frederik II's og Christian IV's skibe hørte til den fynske lavadel. Det var vel et økonomisk spørgsmål, og under de nedadgående konjunkturer i det 17. årh. har det sikkert knebet for mange lavadelsmænd at give deres børn en boglig uddannelse, de måtte, således som det blev almindeligt efter 1660, søge deres livsophold i hær og flåde.

Når undervisningen begyndte, sattes der skel mellem de adelige drenge og piger; målet med opdragelsen var forskellig, kun m. h. t. oplæring i fromhed og gudsfrygt var der ingen forskel. Lige så vigtig som undervisning i husførelse og håndarbejde var for pigerne, var latinen for drengene. Bibliotheca Rothkirchiana Equestris samt Jørgen og Axel Skeels latinske øvelsesbøger viser, hvor grundigt den blev drevet, andre fag trådte mere i baggrunden.

Bogen illustreres af en del børneportrætter og afsluttes med nogle værdifulde bilag, belysende opdragelsesprincipper og forskellige former for opdragelse. På grundlag af et spredt kildemateriale er der givet en fyldig skildring af den opdragelse og undervisning, adelsbørn fik i Danmark; det var at ønske, at forfat-

teren senere ville behandle adelsdrenge udenlandsrejser, de var et vigtigt led i uddannelsen, og vi savner i høj grad en samlet fremstilling af disse rejser og af deres betydning for adelen og samfundet.

ÅGE FASMER BLOMBERG

J. P. KENYON (Ed.): *The Stuart Constitution. 1603–88. Documents and Commentary.* Cambridge University Press, 1966. xvi, 523 s. Indb. 65 sh. Uindb. 30 sh.

Som den politiske udvikling i England i nyere tid kom til at forløbe ganske anderledes end på kontinentet, og idet den engelske konstitutionalisme i forrige århundrede blev til et mønster for europæisk forfatningsliv, har studiet af Englands forfatning naturligvis spillet en stor rolle for historikere, og det ikke mindst fordi den specielle engelske retsudvikling traditionelt altid har givet »historiske« argumenter en central plads i debatter om forfatningspraxis og -udvikling.

Da det 17. århundrede var et vendepunkt i engelsk forfatningshistorie, blev S. R. Gardiners *The Constitutional Documents of the Puritan Revolution 1625–1660* (1889 o.o.), den klassiske kildeudgave, flittigt benyttet i universitetsundervisningen verden over, og den fulgtes snart op af G. W. Protheros *Select Statutes and other Constitutional Documents illustrative of the Reigns of Elizabeth and James I* (1894 o.o.). Mere bevidst pædagogisk tilrettelagt end sine forgængere kom J. R. Tanners *Tudor Constitutional Documents 1485–1603* (1922) og sammes *Constitutional Documents of the Reign of James I* (1928 o.o.). Men med den kraftige forskning indenfor såvel Tudor- som Stuartperioden følte man med tiden også disse udgaver utidssvarende, hvorfor G. R. Elton bragte sagen ind i et nyt spor med sin *The Tudor Constitution* (1960), det første af en trebinds serie, hvis sidste bind *The Eighteenth Century Constitution (1688–1815)* ved E. N. Williams udkom samme år. Tilbage stod da udgangspunktet, det 17. århundrede, hvor man næsten tør antage, at Gardiners autoritet og Tanners gennemkommenterede værk hemmede opfyldelsen af en ny tids ønsker, idet *The Stuart Constitution* først udkom 1966 ved J. P. Kenyon, anlagt efter samme retningslinier som Eltons og Williams arbejder.

Den mildt sagt begivenhedsrige tid har nødvendiggjort en opdeling i tre kronologiske hovedafsnit (1603–40, 1640–60 og 1660–88), indenfor hvilke vi finder en saglig deling i kapitler som 'The Monarchy', 'Parliament', 'The Judiciary' etc., og som i de andre udgaver finder vi disse afsnit indledet med korte, men forbilledlig klare introduktioner, lejlighedsvis med litteraturhenvisninger (iøvrigt henvises generelt til den afsluttende bibliografi), der placerer de efterfølgende kildeudtog på een gang i deres tidshistoriske og saglige sammenhæng.

Hvor Gardiner fortrinsvis udgav love, forordninger, domstolsafgørelser med flere af de klassiske »deklarationer«, har Kenyon takket være den intense forskning i den mellemliggende tid kunnet øse af et rigere og mere varieret kilde-materiale, således ikke mindst de mange parlamentsdagbøger o.lign. Men prisen for udgavens bredde er, at hvor Gardiner principielt aftrykte de centrale aktstykker i deres fulde ordlyd, men til gengæld så at sige uden kommentar, må vi her nøjes med udtog, ganske vist af de mest essentielle steder (f.ex. blot